Pastor Steven J. Cole
Flagstaff Christian Fellowship
123 S. Beaver Street
Flagstaff, Arizona 86001
www.fcfonline.org

KULTURNÍ KŘESŤANSTVÍ VERSUS SPÁSNÁ VÍRA

Židům 4:1-11

Steven J. Cole

29. února 2004

© Steven J. Cole, 2004

Není-li uvedeno jinak, pocházejí biblické citace z ČEP.

29. února 2004
List Židům, lekce 12.

Kulturní křesťanství versus spásná víra
Židům 4:1-11

Jedním z míst v Bibli, která mi nahánějí největší hrůzu, je Matouš 7:21-23, kde Ježíš říká:

> „Ne každý, kdo mi říká ‚Pane, Pane', vejde do království nebeského; ale ten, kdo činí vůli mého Otce v nebesích. Mnozí mi řeknou v onen den: ‚Pane, Pane, což jsme ve tvém jménu neprorokovali a ve tvém jménu nevymítali zlé duchy a ve tvém jménu neučinili mnoho mocných činů?' A tehdy já prohlásím: ‚Nikdy jsem vás neznal; **jděte ode mne, kdo se dopouštíte nepravosti**.'"

Ježíš nás evidentně varuje, že je možné se nejen prohlašovat za jeho následovníka, ale dokonce mu pozoruhodným způsobem sloužit – prorokovat, vyhánět démony a konat zázraky – a přece nebýt vpuštěn do nebe. Ježíš tu nemluví o pohanech, kteří trávili život na mejdanech a na Boha nebrali zřetel. Mluví o lidech, kteří mu celý život sloužili, nebo si to aspoň mysleli. Jejich volání „Pane, Pane" svědčí o tom, že ho vyznávali jako svého Pána. To, že jim nebylo umožněno vejít do nebe, je zjevně šokovalo. Očekávali, že se dostanou dovnitř, a když přišli k bráně, byla na závoru! Jestli vám Ježíšova slova nenahánějí strach, tak by rozhodně měla!

Jak Ježíšova slova, tak slova našeho textu varují před nebezpečím kulturního křesťanství. Kulturní křesťané chodí do kostela. Tvrdí, že věří v Ježíše jako svého Spasitele a Pána. Mnozí z nich slouží v církvi. Ale v onen veliký a hrozný den uslyší Ježíšova mrazivá slova: „Nikdy jsem vás neznal; jděte ode mne, kdo se dopouštíte nepravosti." Chci vysvětlit, jak se vyhnout nebezpečí kulturního křesťanství a být skutečně spasen.

Židům 4:1-11 je obtížně pochopitelný text. Ačkoli se domnívám, že nyní kráčím správným směrem, přiznávám, že mnoho let jsem těmto veršům nedokázal porozumět. Mnozí kazatelé a znalci Bible užívají tento text ve smyslu toho, jak mohou věřící prožívat Boží pokoj či odpočinek tváří v tvář zkouškám každodenního života. Připouštím, že by to mohla být oprávněná *druhotná* aplikace textu.

Když jsem ovšem zápasil s těmito verši v jejich kontextu, usoudil jsem, že vykládat je v první řadě jako povzbuzení pro věřící, aby v době zkoušek odpočívali v Kristu, znamená aplikovat je špatně. Myslím, že hlavní poselství textu zní:

Všichni, kdo se hlásí k církvi, se musí mít na pozoru před kulturním náboženstvím, které není totéž, co osobní prožívání Božího spasení.

Jinými slovy v něm vidím varování pro lidi, kteří se považují za křesťany, že si mají dát pozor, aby jejich víra byla pravá. Budu se držet osvědčeného přístupu, jímž se ve svých kázáních řídili puritáni, a vysvětlím nejprve „Učení" a potom navrhnu „Užití" (aplikaci).

Učení: text objasněný ve svém kontextu

Uvedu dvě myšlenky, které nám pomohou textu porozumět:

1. **Autor nemá na mysli zkušenost vnitřního klidu, kterou mohou někteří věřící postrádat, ale zkušenost Božího spasení (kontext).**

Slovem „tedy" (4:1 NBK) se autor odvolává na třetí kapitolu, zejména na verše 3:12 a 3:19. Varuje před zlým a nevěřícím srdcem. Jeho čtenáři, Židé, kteří uvěřili v Krista, čelili pronásledování,

a byli tedy v pokušení vrátit se k judaismu. Dvakrát je vyzývá, aby si zachovali své počáteční předsevzetí a smělou jistotu (3:6, 14). Cituje Žalm 95:7-11, kde se líčí, jak Izraelci na poušti zkoušeli Boha, a proto nesměli vstoupit do místa Božího odpočinutí, do Zaslíbené země. Všichni potřeli veřeje svých dveří krví velikonočního beránka. Všichni prošli Rudým mořem a urchli před faraonovou armádou. Přesto se většina z nich Bohu nelíbila, a proto je nechal padnout na poušti (1. Korintským 10:5).

Pro správné pochopení tohoto příběhu je důležité, abychom s výkladem předobrazů nezašli příliš daleko. Mýlili bychom se, kdybychom dospěli k závěru, že všichni, kdo vyšli z Egypta, byli praví věřící, kteří „žili podle těla“. Tak jsem tento příběh často slyšel aplikován. Ti z Izraelců, kteří reptali na poušti, jsou přirovnáváni k „tělesným“ křesťanům. Jsou spasení, jen ještě nedošli do Kenaánu, který symbolizuje zkušenost vítězství nad hříchem. Někdy se říká, že jsou dosud v listu Římanům 7, a zatím se nedostali k Římanům 8. Tvrdím, že tato aplikace příběhu je mylná.

Domnívám se naopak, že ti, kdo se na poušti bouřili a přivolali na sebe Boží hněv, představují ten druh lidí, které nazývám „kulturní věřící“. Patřili k Božímu lidu (Izraeli), ale v srdci měli k důvěře Bohu daleko. Autor listu jejich srdce opakovaně označuje jako zatvrzelá (3:8, 13, 15; 4:7). Spočíval na nich Boží hněv (3:10-11, 17-18; 4:3). Za jejich hlavní problém pokládá autor nevíru (3:12; 4:2), neposlušnost a hřích (3:17-18; 4:6, 11).

Je zřejmé, že mluví o osobní reakci na evangelium, ne o větší hloubce křesťanského života. Dvakrát říká, že tito lidé slyšeli stejně jako my dobrou zprávu (4:2, 6). Ani v době Mojžíšova zákona nebyli lidé spaseni dodržováním zákona, ale spravedlností z víry (1. Mojžíšova 15:6; 2. Mojžíšova 34:6-7; Žalm 32:1-2; srovnej Římanům 4). Ale dobrá zpráva těmto lidem nijak neprospěla, protože k ní nepřipojili svou víru (4:2).

Když nás tedy autor vyzývá, abychom se báli, že bychom mohli promeškat vstup do Božího odpočinutí (4:1), máme se bát nevíry a jejích strašlivých následků: totiž věčného odsouzení. Měli bychom se bát, že bychom mohli upadnout do neposlušnosti podle vzoru těchto reptajících nevěřících (4:11; srovnej 3:17). Buď jsme vírou vstoupili do Božího odpočinutí (totiž spasení), nebo jsme pro svou nevíru a neposlušnost předmětem jeho hněvu (3:10-11, 16-18; 4:3, 5). Pokud Božím slibům nevěříme, stávají se právě z těchto slibů děsivé hrozby soudu!

Podle mne tedy kontext ukazuje, že autor se jakožto pastor neobával o to, aby se někteří „tělesní křesťané“ v hebrejské církvi nepřipravili o prožívání Božího pokoje ve zkouškách. Jeho hlavní starostí bylo, že někteří z nich jsou možná jako Izraelci na poušti. Možná, že jdou s náboženským proudem, ale nejsou opravdu věřící. Záleželo mu na tom, aby byli skutečnou spásnou vírou zachráněni před Božím hněvem.

Druhá myšlenka, která nám má pomoci textu porozumět:

2. Prostřednictvím obrazu odpočinku Bůh lidem vždy nabízel a stále nabízí své spasení (4:3-10).

Tok myšlenek ve verších 4:3-10 se obtížně sleduje, domnívám se však, že autor zde na základě Starého zákona ukazuje nejméně čtyři různá období, v nichž bylo Boží odpočinutí předobrazem spasení.

2.A Při stvoření bylo Boží odpočinutí sedmého dne předobrazem našeho odpočinutí v něm (4:3-4).

Autor začíná konstatováním: „… do odpočinutí vcházíme jen my, kdo jsme uvěřili…“ Potom opět cituje Žalm 95:11: „Přísahal jsem ve svém hněvu: Do mého odpočinutí nevejdou!“ (viz Židům 3:11). A pak dodává: „… ač jeho odpočinutí trvá od chvíle, kdy stvořil svět.“ K tomu cituje

z 1. Mojžíšovy 2:2: „I odpočinul Bůh sedmého dne od všeho svého díla.“ Myšlenkovou vazbu vysvětluje F. F. Bruce: „Příčinou toho, že generace Izraelců na poušti nemohla vstoupit do Božího ‚odpočinutí‘, nebylo to, že by toto odpočinutí dosud nebylo k dispozici. Bylo k dispozici od té doby, co bylo dokončeno dílo stvoření.“ (F. F. Bruce: *Commentary on the Epistle to the Hebrews* [Eerdmans], str. 74.)

Jinými slovy: židovský sabat, jehož kořeny nacházíme v příběhu o stvoření, byl obrazem odpočinku, který má Boží lid v jeho spasení. Byl to den, kdy se mělo zanechat vší běžné práce a nechat se občerstvit v čase stráveném s Bohem. Boží lid tak měl každý týden příležitost se zastavit a rozjímat o jeho dobrotě a péči o ně. Sabat měl od počátku duchovní náboj. Duše toho dne v harmonii se svým Stvořitelem nacházela uspokojení a odpočinek.

2.B V Kenaánu byla Zaslíbená země předobrazem odpočinutí, které Bůh nabízí prostřednictvím víry v něj (4:5, 8).

Autor opakuje (4:3) poslední slova Žalmu 95:11: „Do mého odpočinutí nevejdou.“ Mluví o generaci, která zahynula na poušti. Ve verši 4:8 ukazuje, že ani ti, kdo do Zaslíbené země pod Jozuovým vedením vstoupili, nepoznali Boží odpočinutí v plnosti, protože David více než tři sta let po Jozuovi dosud mluví o potřebě vstoupit do Božího odpočinutí. Jozuovo jméno znamená „Hospodin zachraňuje“ a v řecké podobě zní *Iésús* – Ježíš. Původní čtenáři by si tedy všimli, že si autor hraje se jmény: první Ježíš (Jozue) byl jen předobrazem Ježíše, který měl přijít. Jozue vedl lid do Zaslíbené země, ale to bylo jen obrazem odpočinku v Božím spasení, které nabízí Ježíš Kristus.

2.C Kenaán nebyl konečným Božím odpočinutím, protože David psal o odpočinutí, které Bůh nabízel v jeho době (4:6-7).

Izraelci na poušti do Božího odpočinutí nevstoupili a David napsal: „Uslyšíte-li dnes jeho hlas, nezatvrzujte svá srdce…“ To znamená, že je tu stále den, kdy máme příležitost přijmout odpočinutí, které Bůh nabízí. Důraz je na slově „dnes“. V argumentu jde o to, že Boží sliby lze vždy uplatnit i v přítomnosti. Ačkoli Izraelci na poušti nedokázali přijmout Boží odpočinutí, Bůh jim je opět nabídl prostřednictvím Davida. Každá generace má šanci reagovat na Boží zaslíbení vírou. Což nás přivádí k závěru:

2.D Bůh nás stále volá, abychom vírou vstoupili do jeho odpočinutí (4:9-10).

Autor zde pro odpočinek používá slovo, které se nikde jinde nevyskytuje.[1] Někteří se domnívají, že se toto slovo pokoušel razit. Je přeloženo jako „sobotní odpočinek“ a upozorňuje na duchovní rozměr Božího odpočinutí. Přesahuje dodržování sedmého dne jako svátku. Přesahuje vstup do pozemské Zaslíbené země. Tento „sobotní odpočinek“ je odpočinek duše. Je to ten odpočinek, který slibuje Ježíš, když říká: „Pojďte ke mně všichni, kdo se namáháte a jste obtíženi břemeny, a já vám dám odpočinout. Vezměte na sebe mé jho a učte se ode mne, neboť jsem tichý a pokorného srdce: a **naleznete odpočinutí svým duším**. Vždyť mé jho netlačí a břemeno netíží“ (Matouš 11:28-30).

Autor říká, že tento odpočinek „zůstává“ „Božímu lidu“ (4:9 KMS, NBK). Potom vysvětluje, že „kdo vejde do Božího odpočinutí, odpočine od svého díla, tak jako Bůh odpočinul od svého“ (4:10). „Boží lid“ označuje ve Starém zákoně Izrael a zde všechny, kdo se hlásí k Boží církvi. Podle Bruce (str. 78) se verše 4:9-10 týkají „zkušenosti, kterou ve svém časném životě nemají, ačkoli jim náleží jako dědictví, z nějž mohou vírou žít už teď a tady.“ Poukazuje na věřící z kapitoly 11, kteří nezažili naplnění Božích slibů během svého pozemského života, ale vyhlíželi

nebeské město, které pro ně Bůh připravil (11:16).

Leon Morris komentuje Bruceův výrok takto (*Expositor's Bible Commentary* [Zondervan], ed. Frank Gaebelein, sv. 12., str. 43):

> Raději bych to pořadí obrátil: řekl bych, že vírou v této zkušenosti žijí už teď a tady, ale to, co zatím znají, není celá skutečnost. Ta se ukáže až na onom světě. V určitém smyslu totiž vstoupit do křesťanského spasení znamená zanechat vlastní práce a bezpečně spočinout na tom, co vykonal Kristus.

Autorovi zde jde o to, že vstup do Božího odpočinutí byl od počátku až dodnes obrazem spasení, které Bůh svému lidu nabízí. Jádro přirovnání tkví v tom, že musíme přestat spoléhat na to, že nás spasí naše skutky, a místo toho se spolehnout na to, co již pro naši záchranu vykonal Kristus. Řečeno s Pavlem: „Kdo se nevykazuje skutky, ale věří v toho, který dává spravedlnost bezbožnému, tomu se jeho víra počítá za spravedlnost" (Římanům 4:5).

Abych to shrnul, když autor mluví o vstupu do Božího odpočinutí, nemluví o tom, že se věřící mají naučit důvěřovat Bohu ve zkouškách, aby mohli prožívat jeho vnitřní pokoj. Mluví o Božím spasení, pro které podle vzoru Starého zákona používá metaforu odpočinku. Varuje čtenáře před nebezečím, že se budou hlásit k Božímu lidu, ale minou se Božím spasením, protože zvěst evangelia nepřijali vírou.

Uplatnění: text aplikovaný pro nás

Nabízím sedm aplikací. Některé z nich se opakují z dřívějších kázání, ale protože autor listu tyto věci opakuje, aby je čtenářům vtloukl do hlavy, udělám to stejně.

1. Kulturní náboženství (všeobecná víra) nikoho nespasí; aby byl člověk spasen, musí osobně věřit v Ježíše Krista.

Židé na poušti věřili v Boha – míněno všeobecně. Znali příběh o stvoření a dějiny zaznamenané v 1. Mojžíšově, a věřili jim. Věřili, že smlouva s Abrahamem se jakožto na jeho potomky vztahuje i na ně. Věřili Bohu dokonce natolik, že potřeli krví veřeje svých domů a následovali Mojžíše Rudým mořem. Slyšeli Boží dobrou zprávu, ale k ničemu jim to nebylo, protože ji osobně nepřijali vírou (4:2). Když se doslechli o obrech, žijících v zaslíbené zemi, stěžovali si, že měli radši umřít v Egyptě nebo na poušti, než aby je pobili Kenaánci (4. Mojžíšova 14:2-3). Bůh jim jejich přání splnil: všichni zemřeli na poušti!

Nestačí vyrůstat v církvi a všeobecně věřit v Boha a v Ježíše Krista. Možná slyšíte evangelium celý život a rozumem věříte v Ježíše a v to, že zemřel za vaše hříchy. Ale věřit rozumem nestačí! Spásná víra znamená osobně se spolehnout na prolitou krev Ježíše Krista, která jediná zaplatila za *mé vlastní* hříchy. Spásná víra znamená věřit, že Bůh bude při svém soudu milostivý *ke mně osobně*, protože *mé vlastní* hříchy jsou přikryty Ježíšovou krví, a že jeho spravedlnost byla podle Božího slibu připočtena *mně osobně*. Dejte si pozor, aby vaše naděje, že přijdete do nebe, nestála na víře vašich rodičů nebo na tom, že se zdržujete s křesťany v budově církve! Musíte si uvědomovat nouzi, do níž vás váš hřích před Bohem staví, a osobně přijít ve víře pod kříž, abyste přijali jeho milost.

2. Pozor na falešný pokoj, který kulturní náboženství nabízí.

Obávám se, že v našich církvích je dnes mnoho takových lidí, o jakých mluvil Ježíš, kteří mu říkají „Pane, Pane", ale do nebe nebudou přijati. Jeremjáš 8:11 varoval před falešnými proroky, kteří léčí těžkou ránu dcery Božího lidu povrchními slovy „pokoj, pokoj," i když žádný pokoj není. Lidem se dnes nabízí, aby „pozvali Ježíše do svého srdce", a pak se jim řekne, že mají věčný

život, o který nikdy nepřijdou. Neřekne se jim, že se potřebují odvrátit od svých hříchů. Neřekne se jim, že Bůh musí změnit jejich srdce. Statistiky ukazují, že dnes není prakticky žádný rozdíl mezi tím, jak myslí a žijí „evangelikálové“, a tím, jak myslí a žije zbytek populace!

To, že někdo *pociťuje* vnitřní pokoj, ještě neznamená, že je skutečně spasen. Doporučuji vám k přečtení *A Treatise on Religious Affections* (Pojednání o náboženských sympatiích) od Jonathana Edwardse. Zkrácená verze v moderní angličtině nese název *The Experience that Counts* (Zkušenost, která se počítá). Edwards zde velice dopodrobna a na základě rozsáhlého biblického materiálu rozebírá otázku, jak člověk pozná, které pocity jsou platnými ukazateli pravosti jeho obrácení.

3. Spásná víra je záležitostí srdce před Bohem, ne vnějšího náboženství.

Ve verši 4:7 autor už potřetí opakuje varování před zatvrzováním srdce (viz 3:8, 15). Bůh se dívá na srdce, ne na vnějškové vykonávání našich náboženských povinností. Spasení spočívá v „transplantaci srdce“, v tom, že Bůh nahradí naše kamenné srdce srdcem z masa (Ezechiel 36:26), které je k němu citlivé. Jste-li opravdu spaseni, víte, že vaše srdce je jiné než bývalo. Nejde o to, že nikdy nehřešíte, ale o to že máte k hříchu zásadně odlišný postoj. Dříve jste ho milovali, teď ho nenávidíte. Dříve jste byli k Božím věcem lhostejní, teď Boha a jeho slovo milujete. Váš život formuje touha znát ho a milovat ho stále víc.

4. Spásná víra je vždy poslušná víra.

Jak jsme viděli minulý týden, autor používá slova „víra“ a „poslušnost“ (nebo „nevíra“ a „neposlušnost“) jako zaměnitelné pojmy (3:18-19; 4:2, 6, 11). Ne snad že bychom byli spaseni skutky; pravá spásná víra však *vždy* vede k životu v poslušnosti vůči Bohu. Ještě jednou: nemluvím o dokonalé bezhříšnosti. Na této straně nebe nikdo nežije dokonale. Pravý věřící ale s hříchem zápasí (Židům 12:4). Není otrokem hříchu, ale spravedlnosti, a to z upřímné poslušnosti (Římanům 6:17-18). Kdo neroste v poslušnosti Božímu slovu, ten by se měl ptát, jestli je jeho víra pravá spásná víra, nebo jen kulturní náboženství.

5. Spásná víra spočívá výhradně na tom, co vykonal Ježíš Kristus.

Pokud naše naděje, že přijdeme do nebe, závisí na čemkoli v nás samotných, nevstoupili jsme do Božího odpočinutí (4:10). Je dokonce možné spoléhat se nesprávným způsobem na svou víru, v domnění, že vás víra dostane do nebe. Tím se ale z víry stává skutek! Stane se tím, co vám má zajistit věčný život. Nedůvěřujte své víře. Důvěřujte Kristu. Pokud spasení závisí na mé víře, pak za ně vděčím něčemu, co je ve mě, a není to spasení z milosti (Římanům 11:6). Bůh nás zachraňuje svou milostí, založenou na zásluhách Ježíše Krista. Víra pouze vzhlíží ke Kristu a spoléhá jen na něj.

6. Spásná víra je v jednom smyslu bezpracná, ale v druhém smyslu vyžaduje vytrvalou píli.

Výzva ve verši 4:11 má nádech ironie: „A tak usilujme, abychom vešli do toho odpočinutí…“ Namáhejme se, abychom si odpočinuli. I když je spasení dar, který pasivně přijímáme, máme také zodpovědnost se ho aktivně chopit. Musíme odpočinout od svých skutků (4:10), ale pilně se snažit, abychom vstoupili do Božího pravého odpočinutí (4:11). Jak jsem řekl minulý týden, do pekla doplachtíte bez nejmenšího úsilí. Stačí se nechat unášet proudem světa, těla a ďábla, a už tam jste. Dostat se do nebe ale vyžaduje píli a ostražitost. Ježí řekl: „Snažte se vejít úzkými dveřmi, neboť mnozí, pravím vám, se budou snažit vejít, ale nebudou schopni“ (Luke 13:24).

Usilujte pilně o Boží odpočinutí a hledejte je v jeho slovu, abyste do něj neopomněli vstoupit.

7. Spásná víra plodí hlubokou důvěru v Boha v nynějších zkouškách a vytrvalou naději v Bohu na budoucí věčnou radost.

Odpočinutí, o němž je tu řeč, je jak skutečnost v přítomnosti, tak naděje do budoucnosti. Přítomnou skutečnost poisuje Pavel: „Když jsme tedy ospravedlněni z víry, máme pokoj s Bohem skrze našeho Pána Ježíše Krista…“ (Římanům 5:1). „A nejen to,“ pokračuje, „chlubíme se i utrpením, vždyť víme, že z utrpení roste vytrvalost, z vytrvalosti osvědčenost a z osvědčenosti naděje. A naděje neklame, neboť Boží láska je vylita do našich srdcí skrze Ducha svatého, který nám byl dán“ (Římanům 5:3-5). Budoucí nadějí je slib, že budeme navěky s pánem ve slávě, až nám setře „každou slzu s očí. A smrti již nebude, ani žalu ani nářku ani bolesti už nebude – neboť co bylo, pominulo“ (Zjevení 21:4).

Závěr

Doufám, že jsem tímto kázáním znepokojil spokojené a upokojil znepokojené. Pokud jste sem dnes přišli spokojení s tím, jak stojíte před Bohem, protože patříte k této církvi nebo protože v ní nějakým způsobem sloužíte nebo protože děláte to či ono, pak doufám, že teď jste znepokojení, protože vidíte, že vaše postavení před Bohem má vratké základy. Naděje na nebe postavená na jakémkoli vnějškovém náboženství je naděje falešná.

Pokud jste naproti tomu přišli znepokojeni, protože vás váš sklon k hříchu dohání k zoufalství a protože víte, že jestli spasení záleží na vašem výkonu, tak nemáte šanci, pak doufám, že vás upokojila dobrá zpráva, že můžete vstoupit do Božího odpočinutí vírou v krista samotného. Mějte strach z nevíry kulturního křesťanství! Důvěřujte Spasiteli, který svému lidu dává pravý odpočinek!

Otázky k diskuzi

1. Souhlasíte s předloženým výkladem? Proč ano, proč ne?
2. Znamenají pochybnosti, že naše víra není pravá? Jak můžeme vědět, jestli je pravá?
3. Jmenujte některé prvky, v nichž se kulturní náboženství liší od pravé spásné víry.
4. Jak se může strach (4:1) snášet s pravou vírou? (Viz Lukáš 12:5; Římanům 11:20; Filipským 2:13.)

Copyright 2004, Steven J. Cole, všechna práva vyhrazena.
Translation © Jan Šraml, 2005

Poznámky

1 Jde o slovo *sabbatismos*. („A tak Božímu lidu zůstává ‚sabatismus'." Srovnej KMS, NBK.) Nemožnost doložit jeho význam z jiného kontextu spolu se skutečností, že právě zde je jeho bezprostředním kontextem jednoduchá a málo rozvinutá věta užívající výrazů a vazeb poněkud neostrého významu, přispívá k obtížné pochopitelnosti tohoto verše i celého oddílu. Například ČEP (ve vydání z roku 1991) uvádí v poznámce [c] dokonce takovouto alternativu: „Tak musí Boží lid dosud slavit sobotu jako svátek odpočinutí." (Možnost zvolená pro základní text zní: „Tak má Boží lid pravý sobotní odpočinek teprve před sebou.") Překlady, které tolik neusilují o srozumitelnost (KMS, NBK), si mohly dovolit podat verš doslovněji, takže autorovu výkladu zde vyhovují lépe. — pozn. překl.

Vysvětlení zkratek biblických verzí

ČEP: *Český ekumenický překlad*; © Česká Biblická Společnost*

KMS: Překlad Křesťanské misijní společnosti (*Nová smlouva*); © 1994, Křesťanská misijní společnost*

NBK: *Nová Bible Kralická*; © 1998–2000, Nadační fond pro Novou Bibli Kralickou*

KR: *Bible kralická**

JB: *Jeruzalémská Bible – pracovní vydání*; © František X. a Dagmar Halasovi; © Krystal OP s.r.o.*

SNC: *Slovo na cestu* (Praha: Luxpress, 1990); © Living Bibles International

PSZ: *Poezie Starého zákona* (Praha: Garamond, 2002), přel. Viktor Fischl; © 2002, Viktor Fischl; © 2002, Garamond

* Citace z těchto překladů Bible jsou převzaty z textu jejich elektronických verzí dostupných v podobě modulu pro program *Theophilos 3.1* (www.theophilos.sk).